

НАДАЄМО МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ставлення учнів до навчання значно залежить від хисту педагогів налаштувати їх на позитивне сприйняття навчальної діяльності. Саме бажання здобувати знання і радість від цього процесу повинні бути мотивами навчання, а не страх перед низькою оцінкою чи покаранням. Лише усвідомлюючи, навіщо потрібно вчитися, наскільки важливо отримати якісні знання, як набуті вміння і навички знадобляться в майбутньому, учні активізують свою навчальну діяльність

Світлана САФАРЯН,
доцент кафедри методики
мов та літератури
ІППО Київського університету
імені Бориса Грінченка,
канд. пед. наук

РОЗВИВАЄМО МОТИВАЦІЮ УЧНІВ

Успішно вчаться і проявляють активність, реалізовуючи природні задатки та здібності, насамперед умотивовані учні. Створити і зберегти мотивацію учнів до навчальної діяльності та запобігти зниженню інтересу до неї — одне з важливих завдань педагогів. Адже **запорукою успішного навчання учнів є переживання ними позитивних відчуттів від участі в навчально-виховному процесі**. Чинників, які **створюють сприятливу атмосферу** для відчуття учнями задоволення і радості від навчання, декілька, зокрема:

- комфортні умови навчання;
- підтримка з боку дорослих;
- упевненість у своїх силах;
- відсутність страху зробити помилку;
- вільний розвиток творчих здібностей;
- підтримка пізнавальних інтересів;
- проявлення критичного мислення.

Окрім цього, учні мають повною мірою **усвідомлювати, навіщо вони вивчають певну тему**, як отримані знання вони застосують на практиці, з якими поняттями ознайомляться під час вивчення теми та які вміння і навички опанують. Саме тому важливого значення в організації навчально-виховного процесу педагоги мають надавати **мотивації учнів** — системі спонукань, що зумовлюють активність учнів і визначають її спрямованість.

Види мотивів і мотивації

Навчальна мотивація ґрунтується на потребі, яка стимулює пізнавальну активність учнів, їхню готовність до засвоєння знань. Для того щоб успішно мотивувати учнів до навчальної діяльності, педагогам необхідно усвідомлювати, що мотиви неоднорідні. Здебільшого визначають такі види мотивів:

- **пізнавальні** — проявляються у пізнавальному інтересі учнів, який вони реалізовують, отримуючи задоволення від істинного уявлення про певний об'єкт і результатів власної діяльності;

Ключові слова:
мотивація; види мотивів;
зовнішня і внутрішня мотивація;
мотивація учнів різного віку;
вступна, поетична і завершальна
мотивація

- **соціальні** — відображають бажання учнів утвердити свій соціальний статус як у певному соціальному колі (родина, клас, друзі), так і в суспільстві загалом;
- **спонукальні** — спричинені впливом на свідомість учнів вимог батьків, авторитету педагогів, колективу ровесників тощо;
- **професійно-ціннісні** — розкривають прагнення учнів отримати належну професійну підготовку для використання за своєних знань, умінь і навичок на практиці;
- **меркантильні** — проявляються в бажанні учнів оволодіти матеріальними благами.

У загальноосвітніх навчальних закладах навчаються учні таких вікових періодів:

- 1–4-ті класи — 6–10 років — молодший шкільний вік
- 5–6-ті класи — 11–12 років — молодший підлітковий вік
- 7–8-мі класи — 13–14 років — старший підлітковий вік
- 9–11-ті класи — 15–17 років — старший шкільний вік (або період ранньої юності)

тощо. Натомість **внутрішня мотивація учнів** проявляється в їхньому прагненні активно діяти і відчувати задоволення від цього. Внутрішня мотивація сприяє зростанню в учнів рівня креативності.

Отже, мотивація є основою різного ставлення учнів до навчальної діяльності.

Мотивація учнів різного віку

Щоб мотивувати учнів до навчальної діяльності, педагогам потрібно насамперед враховувати їхній вік і виробляти відповідні підходи. Розглянемо, у чому полягають особливості мотивації до навчання учнів різного віку.

Провідною діяльністю учнів молодшого шкільного віку є **навчальна діяльність**, що потребує від них оволодіння всіма її компонентами. Мотивація до навчання в молодшому шкільному віці формується в першому півріччі відвідування учнями школи. Вона зумовлена **готовністю дітей до шкільного навчання**. Внутрішня мотивація учнів нестійка, вони проявляють інтерес здебільшого до результату, не схильні докладати вольових зусиль для подолання труднощів у навчанні. Тому педагогам важливо налаштувати учнів на позитивне сприйняття нової інформації, спрямувати їх на досягнення успіхів.

Динаміка мотивів навчання учнів з 1-го по 4-й клас така: спершу з'являється інтерес до перебування в школі, організації процесу (сидіти за партою, носити шкільну форму тощо); згодом виникає інтерес до результатів навчання (самостійно писати букви і цифри, отримувати оцінки); лише після цього в учнів проявляється зацікавленість змістом навчання, а ще пізніше — способами здобуття знань.

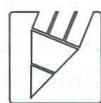
Позиційні соціальні мотиви учнів у молодшому шкільному віці проявляються в бажанні почути схвалення педагога, до якого вони

Молодший підлітковий вік

ставляться доброчесно і якому довіряють. Мотиви колективної роботи в учнів цього віку лише починають формуватися.

Мотивуючи учнів молодшого підліткового віку до навчальної діяльності, педагогам слід зважати на нестійкість їхніх інтересів та ймовірність зникнення цих інтересів без постійного зовнішнього стимулювання. Оцінки учні сприймають як показник оцінювання затрачених зусиль, а не як показник якості виконаної роботи.

Пізнавальні мотиви в молодшому підлітковому віці реалізуються в такій послідовності: спочатку в учнів виникає інтерес до певних фактів, який поступово «переростає» в інтерес до їхніх закономірностей, принципів, а згодом — і до способів набуття знань. Okрім цього, саме в молодшому підлітковому віці з'являється вибіркове ставлення до навчальних предметів. Поява стійкого інтересу до певного предмета іноді зростає відповідно до обсягу накопичених знань із цього навчального предмета. Тому педагогам слід застосовувати такі методи навчання, які забезпечать засвоєння інформації учнями в активній діяльності.

Варто використовувати такі **дидактичні ігри**, які підвищують мотивацію учнів до навчання:

- «*Упізнаї автора*» — відгадати ім'я автора за певними підказками
- «*Хто це?*» — упізнати літературного героя або історичного діяча за наведеною цитатою тощо
- «*Виправ помилку*» — знайти та виправити спеціально допущену помилку в запропонованому твердженні
- «*Заморочки з бочкою*» — дістати з «бочки» картки із запитаннями, на які потрібно дати відповіді
- «*Кросворд навпаки*» — скласти запитання до розгаданого кросворда
- «*Хто більше*» — записати позитивні чи негативні риси, наприклад, літературного персонажа, історичної постаті, певного явища тощо

В учнів молодшого підліткового віку **інтерес до одного навчального предмета доволі часто виникає** на тлі істотного зниження загальної мотивації до навчання. За таких обставин у них замість бажання відвідувати школу починають переважати мотиви необхідності там перебувати.

Старший підлітковий вік

У старшому підлітковому віці провідною діяльністю учнів є **взаємодія й спілкування під час навчання** з дорослими та ровесниками. Це зумовлює зближення процесу навчання з різними видами суспільно корисної діяльності.

Учні старшого підліткового віку прагнуть до усвідомлення своєї мотивації. Вони зіставляють власні мотиви з мотивами однолітків. Тому застосування колективних і групових форм роботи з учнями цього віку буде надзвичайно ефективним. Підлітки здебільшого розуміють, що їх спонукають діяти так чи так певні мотиви, які вони вже усвідомлюють.

Прагнення підлітків зайняти нову позицію — «дорослої людини» — у стосунках з оточенням розвиває їхню мотиваційну сферу.

Старший шкільний вік (рання юність)

Мотивація налаштування

Поточна мотивація

Учням цього віку найбільше імпонують такі форми навчальної роботи, за яких вони під керівництвом педагогів або самостійно здійснюють **пошук нових знань і способів їх здобуття**. Водночас учні старшого підліткового віку критично сприймають педагогів. Вони надмірно чутливі до проявів несправедливого ставлення до них та до оточення, можуть об'єднуватися в групи, якщо зав'язується конфлікт із дорослими.

Оцінку учні старшого підліткового віку сприймають як оцінювання свого соціального статусу в колективі.

У період ранньої юності провідним мотивувальним чинником стає навчальна професійна діяльність: учні сприймають **навчання як підготовку до майбутньої професії**.

Як стверджував російський педагог Євгеній Ільїн, «половина випускників уже має сформовані професійні плани на майбутнє: як основні, так і резервні». Тому вони вибірково ставляться до навчальних предметів, у них істотно знижується інтерес до тих, що пereбувають поза їхніми професійними вподобаннями.

У старшому шкільному віці значно **розвиваються мотиви самоосвіти**, учнів зацікавлюють різні дослідницькі проекти. Змінюються в цей період і їхні соціальні мотиви. Учні залюбки беруть участь у дискусіях, набуваючи досвіду ділового спілкування. У них стабілізуються стосунки з педагогами. Учні ліпше усвідомлюють мотиви отримання позитивних оцінок та здобуття знань.

Ознайомитися з комплексом вправ щодо розвитку мотивації учнів до навчання можна в *Додатку 1*.

Етапи формування мотивації учнів

Під час мотивування учнів педагогам слід зважати на етапи навчальної діяльності. Залежно від етапу навчання розрізняють мотивацію налаштування, поточну і завершальну.

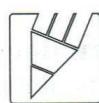
Педагоги **активізують навчальну діяльність учнів**, якщо використовуватимуть на практиці вступну мотивацію. Адже тоді в учнів зросте інтерес до навчання, з'явиться стійке бажання засвоювати навчальний матеріал.

Для цього педагогу варто провести бесіду, поставити проблемне запитання, демонструвати певний предмет чи явище тощо, яке вивчатимутуть на уроці.

Основне призначення поточної мотивації — **підтримати інтерес учнів до навчального матеріалу** протягом процесу вивчення теми. Тобто тоді, коли триває пояснення матеріалу (бесіда, слово, розповідь, лекція педагога); коли учні розв'язують завдання, виконують практичні, лабораторні роботи, дослідницькі проекти тощо); коли педагоги здійснюють контроль рівня навчальних досягнень учнів.

Є такі шляхи формування мотивації навчальної діяльності:

- бесіда — залучають суб'єктивний досвід учня, наводять цікаві приклади, актуалізують практичне значення певної теми;

- створення проблемної ситуації, постановка проблемного питання;
- використання методів «мозковий штурм» та «незакінчене речення»;
- творчі завдання — складання кросвордів, загадок; написання фантастичних оповідань, есе, віршів тощо;
- створення ситуації успіху — важливо поділяти навчальний матеріал на логічні складові: що чіткіші зв'язки між ними, то зрозуміліший зміст;
- застосування діяльнісного підходу до навчання, що охоплює навчальну діяльність під керівництвом педагога, самостійну навчальну діяльність учня (педагог відіграє роль консультанта) і самоосвітню діяльність учня;
- ігрові ситуації, пізнавальні ігри;
- опрацювання художньої та науково-популярної літератури, періодичних видань;
- екстраполяція — функція мозку прогнозувати — використання прийому парадоксів, прогнозування розвитку подій, проведення конкурсів ідей тощо.

Завершальна мотивація

Під час завершальної мотивації слід забезпечити позитивний зворотній зв'язок з учнями та поінформувати їх про рівень навчальних досягнень.

Методичні рекомендації щодо формування мотивації навчальної діяльності учнів на кожному етапі розкрито в Додатку 2.

Отже, найбільших успіхів у навчанні учні досягнуть, якщо позитивно ставитимуться до навчальної діяльності, а найдалішою позицією педагога буде та, за якої він пробудить в учнів бажання вчитися.

Додаток 1

Комплекс вправ для розвитку мотивації учнів до навчання

Вправа «Лінія часу»

На дошці педагог креслить лінію, на якій зазначає етапи вивчення теми, форми контролю. Відтак він розповідає учням, на що варто звернути особливу увагу. Разом з учнями з'ясовує, якими знаннями, уміннями і навичками оволодіють учні наприкінці вивчення теми та як їм підготуватися до успішного засвоєння наступної теми.

Вправа «Рефлексія»

Педагог роздає учням аркуші паперу і пропонує їм у чотирьох обрамлених блоках зазначити певну інформацію (основні тези вивченого матеріалу), а поруч зробити відповідні примітки зі стрілочками: «Про це я хочу дізнатися до-

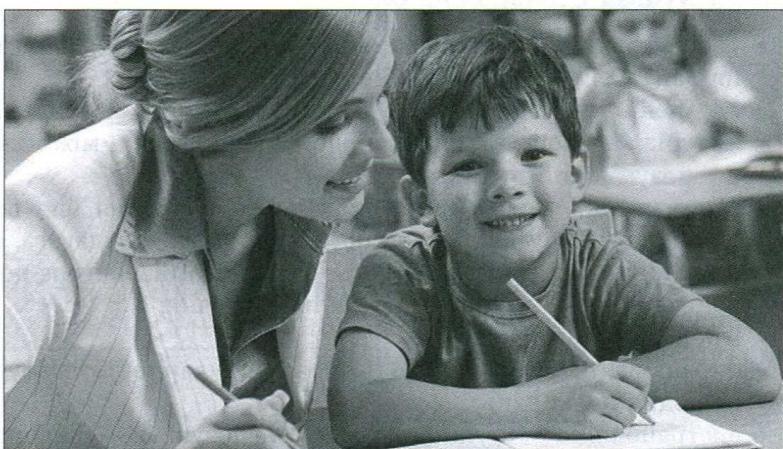
кладніше», «Про це дізнаюся невдовзі», «Про це я дізнався(-лася) нещодавно», «Про це я знаю вже давно».

Вправа «Створення ситуації успіху»

Під час фронтального опитування педагог спонукає учнів розпочинати свої відповіді словами: «Я знаю, що...», посилюючи впевненість учнів у власній компетентності, мотивуючи їх активніше працювати на уроці.

Вправа «Кредит довіри»

Щоб учні могли проявити себе і довести свою спроможність у досягненні успіху, педагог ставить оцінку «у кредит».

Вправа «М'яч проблемних запитань»

Педагог кидає по черзі учням м'яч і озвучує запитання щодо вивченої теми. Учні відбивають м'яч, відповідаючи на поставлене запитання.

Вправа «Оратор»

Учні, яких обере педагог, мають переконати інших у необхідності вивчати поточну тему уроку. Кожний учень має за одну хвилину чітко сформулювати всі аргументи.

Вправа «Автор»

Педагог роздає учням аркуші, на яких вони мають записати відповіді на поставлені запитання: «Якби Ви були автором підручника, як би Ви пояснили цю тему?»; «Якби Ви були художником-ілюстратором, як би Ви проілюстрували цю тему?»; «Якби Ви були автором підручника, як би Ви пояснили учням необхідність вивчити цю тему?» тощо.

Вправа «Фантазер»

На дошці педагог записує тему уроку і просить учнів назвати п'ять способів застосування знань, умінь і навичок за вказаною темою.

Вправа «Емоційний відгук»

Для того щоб виявити суб'єктний досвід учнів і викликати в них емоційний відгук щодо запропонованого нового навчального матеріалу, педагог ставить до класу низку запитань. Наприклад: «Що ви знаєте на цю тему?», «З яким пройденим матеріалом пов'язана нова тема?». Прослухавши відповіді учнів, педагог підсумовує, що вони володіють значним обсягом інформації тощо.

Вправа «Інтерв'ю»

Педагог об'єднує учнів у пари і визначає, хто в парі гратиме роль репортера та кому дістанеться роль опитуваного, наприклад, автора книжки, дослідника, літературного героя, критика тощо. Учні-репортери ставлять запитання за вивченою темою респондентам, а останні, у свою чергу, відповідають на них. Педагог у такий спосіб з'ясовує, наскільки учні засвоїли викладений матеріал.

Вправа «Кумир»

Роздавши учням фотокартки їхніх «кумірів», педагог спонукає учнів поміркувати над запитанням: «Як би Ваш кумир переконав Вас у необхідності вивчення запропонованої теми?».

Вправа «Мікрофон»

Педагог дає учням «мікрофон» (ручку або олівець) і пропонує учням висловити свої враження від пейзажу у творі, портретної характеристики героя, вивченого матеріалу тощо.

Вправа «Карусель»

Педагог об'єднує учнів у два кружки: внутрішнє (менше) та зовнішнє (більше). Учні внутрішнього кружка ставлять запитання, зовнішнього — відповідають на них.

Вправа «Якби...»

Педагог під відповідну музику пропонує учням уявити, що вони перебувають у далекій мандрівці. Відтак учні починають розповіді: «Якби я був мандрівником, я вирушив би...». В уявній мандрівці, наприклад, середньовічною Англією, вони мають описати, що там побачили.

Вправа «Реклама»

Педагог об'єднує учнів у декілька груп і пропонує кожній підготувати переліки переваг вивченої теми.

Вправа «Що трапиться, якщо...»

Педагог пропонує учням поміркувати над наслідками певної події, наприклад, запитує: «Що трапиться, якщо зникнуть комп'ютери?».

Рекомендації педагогам щодо формування в учнів мотивації до навчальної діяльності

1. На етапі мотивації налаштування

- Сприяйте усвідомленню учнями необхідності засвоїти новий навчальний матеріал, зокрема, поінформуйте їх, про що вони дізнаються на уроці, з'ясуйте, що вони вже знають із запропонованої теми, де можуть застосувати набуті знання.
- Застосуйте такі види спонукання учнів до майбутньої навчальної діяльності:
  - активізація мотивів, що виникли на попередніх уроках;
  - збудження мотивів незадоволення власними результатами;
  - посилення мотивів орієнтації на попередню діяльність;
  - посилення мотивів зацікавленості, здивування.
- Використовуйте різні форми й методи організації роботи, які враховують суб'єктний досвід дитини щодо теми, яку будете розглядати.
- Створіть атмосферу зацікавленості кожного учня як у власній діяльності, так і в роботі всього класу.

2. На етапі поточної мотивації

- Прагніть вплинути на розвиток широкого спектру пізнавальних і соціальних мотивів шляхом чергування різних видів діяльності: репродуктивних і пошуково-творчих, усних і письмових, індивідуальних і фронтальних.
- Викладайте матеріал емоційно, насичуйте розповідь цікавими прикладами, парадоксальними фактами, історичними екскурсами, обираєте час від часу незвичні

- форми подання матеріалу, що викликає здивування учнів, а отже і їхній інтерес.
- Стимулюйте учнів до використання різноманітних способів розв'язання завдань без побоювання помилитися.
- Заохочуйте прагнення учнів до участі в пізнавальних іграх, дискусіях, самостійній роботі, розв'язання завдань незвичними способами тощо.
- Створюйте педагогічну ситуацію спілкування, що дає змогу кожному учню виявляти ініціативу, самостійність і винахідливість у способах роботи.

3. На етапі завершальної мотивації

- Спонукайте учнів до рефлексії, щоб вони усвідомили, який позитивний досвід отримали на уроці, та сприяйте виникненню в них позитивної установки на подальше навчання.
- Обговоріть з учнями, що їм сподобалося і чому, яке завдання хотіли би ще раз розв'язати, а що б зробили по-іншому. Під час опитування аналізуйте не лише правильність (неправильність) відповіді, але і її самостійність, оригінальність, бажання учня шукати та знаходити різні способи розв'язання завдань.
- Коректно вказуйте не лише на досягнення, але й прогалини в знаннях учнів, щоб сформувати в них об'єктивне уявлення про власні можливості і спонукати до повтору певної теми.
- Надавайте рекомендації щодо раціональної організації навчальної роботи вдома, щоб забезпечити успішне розв'язання домашніх завдань.